

Елена Михайловска

БЛАГА:
ЖИВОТ – СЛОВО

БИОГРАФИЧНИ ЩРИХИ,
ПОРТРЕТ И СПОМЕН ЗА НЕЯ

СЪДЪРЖАНИЕ

Уводни думи	9
-------------------	---

I. СЛОВОЗДАНИЯ...

Обречена на словослужение	19
Загубената книга	22
Да живееш или да пишеш?	25

II. (АВТО)БИОГРАФИЧНИ ОРИЕНТИРИ: РАННИ ГОДИНИ

Наследство	32
Името	33
Търново и Янтра, която извира от самото детство	36
Бащата, който все чете Жан-Жак Русо	42
Носталгично, но и с постоянна преоценка	45
За вуйчото	50
Прогимназията в Плевен	51
Светъл образ	55

III. В СОФИЯ: НАЧАЛНИ ТВОРЧЕСКИ ОРИЕНТАЦИИ

Пропъждане на тъмното	59
Първа девическа гимназия	61
Дъждовно – стакато	66
В университета	68
Войната	72
Отказана поканата на Владимир Василев	76
В Панчарево	79

IV. ЗАМИНАВАНИЯ / ЗАВРЪЩАНИЯ

Въждеденият ден първи	85
По „Царя“: разходка-рецитация с Ромен Гари	87
Ленинград	90
Крехка руска старича	94
В Москва	95
Още един силует от московското време	100
Родопите	102
Змеят – път	107
Пътуване към себе си	111

V. ОБРАТНО ВРЕМЕ

А ако това е любов	120
Вера Главанакова среща Джон Ъпдайк	124
Отклонение	131
Брак: Йордан Василев	135
Болнично бяло	140
Виетнам	143
Лавина – снежна	146

VI. ДНИ НЕ САМО БЕЛИ, НО НЕ И ПРОСТО ЧЕРНИ...

Кинематографични уроци	154
Дърветата, които секат!	155
Хубавите разговори	157
Багряна – вечната	165
Обругаване, но и друго ехо	174
Нашите вторници	177
Губи се (паметта на) майката	180
Пак Багряна – 90-ият ѝ рожден ден!	182

VII. ЛАВИНАТА – НА ДУМИТЕ

Почти пророчество	191
Лице	192
Фикусът, който говори и тъгува	199
Из някогашни записи	203
Възможни (и по-късни) типологии	208
Момиче и изведнъж – баба	211
Уроци от животни и птици	214

VIII. ДОСТОЙНО ЕСТ!

Към новия ден първи	220
Закуска с Франсоа Митеран	221
Видях си убиеца	223
Сини митинги и преди тях	229
Завръщания – насън и наяве	232
Изгнаници, бегълци, невъзвращенци	234
Капани – всякакви	238
Вицепрезидентският кабинет	242
Оставката – морален жест или малодушие?	248

IX. СЛОВОЛЕЧЕНИЯ

Жадувана глътка тишина	255
Балкански бесове-столетници	257
Кое все пак беше моето време?	261
Ненамерени (но и изоставени) думи	265
Равносметки, разноречици-разногласици	269
Жената до прозореца със зеления клон пред него	271
И въпреки всичко – летях!	274
Вместо заключение	277
Използвана и цитирана литература	283

*Не съществува нищо,
щом не е преродено в слово.*

*Не съществува настоящето,
щом не може да се възсздаде в слово,*

*Не съществува миналото
щом не е запечатано в слово.*

*Не съществува бъдещето,
щом не е предречено в слово.¹*

---

¹ Първите няколко строфи от „Словоздание“. – В: „Белези“. Поезия (1937–1997). Том втори, с. 122.

Уводни думи

Днес, когато нея вече я няма почти петнадесетина години, аз по стар навик неизменно вдигам очи към прозорците ѝ, когато минавам край нейния дом. А минавам оттам доста често – било пеша, било с тролея. Такива са просто координатите на всекидневието ми. Винаги сме живели доста наблизко, дори по мерките на малко по-старата от днешна София, т.е. тази на 70-те, 80-те и т.н. години на миналия век. Това също е помагало вероятно за честите ни контакти, особено през определени десетилетия.

Поглеждам към прозорците ѝ и сега, когато вече обмислям тази своя книга, макар все още да съм изпълнена с различни колебания спрямо нея. Колко неприятно изглежда изтърганата от боя, позната ми жилищна сграда! Дали пък не я подготвят за боядисване? То трае май прекомерно дълго. След още известно време с почуда установявам, че не само кооперацията, но като че и всичко наоколо ѝ е придобило малко по-различен и приветлив вид. Как само би се зарадвала тя на подобно обновяване!

Писала е, казвала е и добре зная колко дълбоко е свързана с града, и особено с това място – на самия ъгъл на улица „Паренсов“ и днешния бул. „Левски“, където е нейният дом. Живее в него от съвсем млада и през всички следващи десетилетия до самия си край. И при всички историческите обрати от изтеклото време този дом си остава все същият и почти без промени отвътре – такъв поне аз го познавам в продължение на много години.

Иначе апартаментът на четвъртия етаж е купен от баща ѝ при идването на семейството от Търново в София през много далечната вече 1936 г. Преместването се прави в името на дъщерята и на нейното образование и бъдеще, над които родителите ѝ грижовно бдят. Предстои ѝ не след дълго да бъде студентка. Затова и местоположението на жилището се избира специално – да не е далеч от Университета, но и от друга много важна за момичето точка – да е близо до жилището на любимия преподавател по пиано – проф. Андрей

Стоянов. (Някои от тези последни подробности научавам през есента на 2013 г. от Йордан Василев, когото помолих за среща с оглед на някои уточнения по отделни моменти и факти.)

Но, разбира се, Блага Димитрова обича и много други улици на своя град – по-близки или далечни, на които е посветила специално есе. Дали обаче е привързана към тях малко повече или по-малко, отколкото към живописното Търново от своето детство, това вече не се наемам да твърдя. Колкото до софийските улици и *разходките-разговори* из тях, за които тя пише, те продължават като че ли извън времето и различните настроения, които то налага. В есето ѝ възкръсват фигурите на видни български творци и общественици, които е съзирала някога по тези улици и в които с трепет се е заглеждала през младостта си – тук са *чорлавият, неистов* професор Александър Балабанов, *белокосият върлине*ст силует на карикатуриста Александър Божинов, *дребничкият, крехък до счупване, но пълен с достолепие* стан на Симеон Радев, и т.н. И всички са погълнати от разговор с по-млад приятел, дали това не е Тодор Боров или ръкомахащият малко по-надолу Иван Хаджийски? Появяват се после фигурите на скъпи приятели или събеседници, с бавна крачка към нас върви Атанас Далчев, но и още толкова други, които срещаш *съвсем случайно, без уговорка, а сякаш предварително е бил назначен този час за неотложен, накупял в душата разговор...*¹

Мисля си днес: около *разходките-разговори* и най-разнообразните срещи по софийските улици, за които говори Блага Димитрова, може да се проследи вече цяла една сгъстена история на модерните българска култура и духовност; паметни остават някои човешки общувания, свързани с тях – като започнем от 30-те и 40-те години на миналия век, та стигнем чак до наши дни. Пречупвана или отстоявана, съпътствана от разриви, но и от воля за континуитет, тази българска духовност извира от сенките-силуети, движещи се по софийските улици през десетилетията, за които говори Блага Димитрова. Кой наистина би продължил и разгърнал това нейно интерес-

---

¹ „Софийските улици. Разходки“. – В: „Отсам и отвъд“, 1992, с. 221.

но наблюдение и скицирания вече ескиз към подобна бъдеща културна история?

Нейният дух преминава и през есето ѝ за силно обичания неин учител по музика и пиано, проф. Андрей Стоянов. Към неговото жилище някога младото момиче тича *задъхано от възлнение*, после се изкачва *по стръмните стъпала на най-горния етаж в старата кооперация на тихата улица „Рачо Димчов“ № 1, сякаш към върха на изкуството...*¹

В същата кооперация почти след половин век – и в края на 80те години, тя идва в дома на проф. Шелудко и Емилия Стайчева, по дела на Клуба за гласност и преустройство; когато гостите се разотиват, те често преминават през някои вътрешни дворове, за да измамят хората, следили ги зорко на влизане.

Конкретните пространствени обозначения са винаги важна опора и особен двигател за паметта. Често чрез тях в света на Блага Димитрова оживяват *миговете-време*, отминали, но и вечни, които изпълват стиховете ѝ – от по-ранна или от късна възраст. Неслучайно подобни акценти – пространствени или бележещи най-вече течащото преосмисляно време, бележат заглавията на множество стихосбирки или на важни цикли в тях – ето само няколко произволни примери: „Пространства“, „Мигове“, „Лабиринт“, „Обратно време“, „До ръба“, „Ден-Живот“ и т.н.; все с такива мигове-време и техните конкретни пространствени знаци, неусетно и плавно преминаваме през три четвърти от българския ХХ век; иначе неговите епохи могат и взаимно да се отричат в съзнанието на поетесата, или, както самата тя ги определя най-добре: *Минах от илюзия към илюзия като от стих на стих...*²

Продължавам за пореден път да стоя пред новообновената сграда на улица „Паренсов“ и да гледам нагоре към познатите ми прозорци. Даже май съм вече отдавна откъм вътрешната им страна, удобно настанена на обичайното си място – до малката масичка с пригответените на нея чаши за чай или кафе. Посрещнала ме е, както винаги, усмихната на вратата. Самата аз съм бързала по етажите (сякаш към върха на ня-

¹ „Днес повече от всякога“. – В: „Отсам и отвъд“, с. 25.

² Блага Димитрова. „Разногласици“, 1996, с. 217.

каква най-важна цел), нетърпелива за предстоящия разговор. Ще обсъждаме нови книги или нейни замисли, по-късно – и мои, тя ще ми прочете навярно от последните си стихове. В някакъв момент ще зададе обичайния си въпрос: „Разкажи ми сега какво четеш?“ А аз ще съм се подготвила да изложа пределно ясно и стегнато някои от идеите, които напоследък са ме увлекли...

Било е май доста по-отдавна, когато съм се качвала толкова устремено и бързо по тези стълби. Всъщност колко назад във времето си заслужава да се върна сега? Да стигна ли до случайните ми младежки посещения в този дом в края на 60-те години, когато съм чувствала почти като привилегия присъствието си там? Естествено, не мога да не разкажа за впечатлението от първото си идване там, но това ще стане малко по-нататък. А иначе дали не си струва да се споменават само някои от *по-сериозните* разговори, и то от доста по-късни години? Как да пропусна обаче такъв същностен за мене детайл: от първия път, когато стъпвам в този дом, до почти всички следващи посещения през десетилетията, неизменно си тръгвам оттам с дадена ми интересна или мъчнодостъпна през онези години книга. Получавам като подарък и поредната нейна стихосбирка или роман с надписи, които сега маркират по особен начин годините.

Катеря се, разбира се, през годините все по-бавно по същите високи стълби. И ето – на площадката около нейната външна врата, а и на самата нея, виждам надраскани непристойни закани. Вече сме в драматичната 1989 г. Блага дълго не заличава позорното „Смърт!“, което някой е изписал с разкривени блажни букви до изрисувания полумесец, отвън на вратата ѝ...

Още по-забавено пъпля нагоре, а тя мило подвиква: „Не бързай, не бързай!“ Очаква ме на прага и задъхано бърза да съобщи: щастлива е, че се връща отново при книгите и обичайните си занимания. Вече сме в лятото на 1993 г. За първи път я виждам след подадената ѝ оставка като вицепрезидент. Разказва: не можела повече да остане там, макар и да искала и да се е надявала, че ще може да направи нещо на този пост...

Идват дните, когато приятелката, при която се катеря по старото стълбище на кооперацията от улица „Паренсов“,

не може да ме посрещне вече сама. Седи си кротко вътре на фотъйола, с протегнати крака върху малкото столче отпреде му. Предпочита да е близо до прозореца, където се люлее едва напъпил клон от отсрещното дърво. Как се радва на раззеленияването му! Някак по-спокойна, търпелива и мъдра е тази жена. Дали пък по-пестеливите ѝ днешни разкази отричат и не заличават малко някои запечатани в съзнанието ми по-предишни поредни *лица* на по-младата и устремена към бъдещето Блага Димитрова?

Сред най-късните ѝ стихове с апострофи има такъв:

*Ако знаех,
как всичко онова,
за което плачех горчиво,
как някой ден
ще ме размива...
Ако знаех,
ех, ако знаех...¹*

Наистина, твърде дълго се колебаех дали трябва да се гмурна (а ако се загубя?) в начинанието на тази книга. Но по-важното – ако не съумея да открия по-същественото за жената и твореца, които непрекъснато са се търсили и толкова силно са се променяли във времето? Кое нейно *лице* е все пак най-автентичното? Има ги сякаш поредните *образи* на младата възторжена поетеса, която възпява строежите из Родопите; появява се после писателката, която иска да примири търсенията на модерната литературна техника със сюжети, които да приспят малко бдителните очи и уши на цензурата; какво да кажем за авторката или сценаристката на нашумели филмови заглавия по нейни прозаични книги като „Отклонение“, „Лавина“ и пр. Идва ред на политическата дисидентка, която печели нови и много ревностни свои последователи, на политика и на вицепрезидентката и т.н.

Връзката между тези ѝ превъплъщения на места като че изтънява съвсем или се къса. Не липсват днес възторжените почитатели – на творчеството ѝ, но и на гражданските ѝ позиции преди и след 1989 г. Чуват се обаче и позамлъкнали

¹ „Ако знаех“. – В: „Ден-Живот“, с. 50.

ехидни гласове: за какво дисидентство говорим, когато сред ранните си младежки изяви тя има дори *стихове за вожда...* (Помня, че когато опонентите ѝ ги изваждат и препечатват през 90-те години, за да я уязвят, самата аз съм донякъде потресена от някои редове. Но и от самото избрано заглавие! С какво само облекчение научавам, че то не е нейно, а е поставено от издателството.)

Опасна е и *лавината* на натрупаните през годините книги. Какво само изследователско предизвикателство продължават да бъдат повечето от тях! При това е писала стихове цели шестдесет години – избраните от самата нея за двутомника „Белези“ имат още обозначението 1937–1997 г. Ярък социален знак за времето (и времената) са прозаичните ѝ произведения, много от които са забранявани, идеологически оплювани, цензурирани и т.н. Всяка подобна конкретна тяхна *история* заслужава по-подробно осветляване. Изискват го обаче и всички онези човешки и авторски *отклонения* или поредни *пътувания към себе си!* Материалът, както се казва, е наистина огромен, непосилно е да го обгърне човек, без да пренебрегне някоя от многообразните му посоки. Но има ли и правото да го подчини само на някои от собствените си виждания или предпочитания?

Наред с всички подобни съмнения или колебания, тази книга все пак като че е писала сама и по малко през годините; днес не разполагам дори с особена власт над отделни нейни части; облягам се на наблюдения и различни по-ранни разговори – между мен и Блага, но и с наши близки или общи приятели, съвестно записвани и изпълващи – оказва се днес – доста мои по-стари тетрадки.

Биографични щрихи, портрет и спомен за нея – това уточняващо подзаглавие изразява избрания основен *фокус* и цели.

Това няма да е най-пълната, подробна и хронологично обоснована биография на поетесата и писателката Блага Димитрова, независимо от основно приложените *биографичен принцип* и *подход* в изложението. (Нека напомня още, че използвам собствените ѝ автобиографични позовавания и коментари, които изобилстват най-вече в някои от последните ѝ есеистични книги.)

Портретът, за който говоря, има не собствена литературноисторическа насоченост, а се опитва да очертае някои от по-

обобщените социални и културни измерения на личността и на творчеството ѝ.

В спомена си за Блага Димитрова искам да остана вярна на преклонението си към нея през някои свои по-млади и далечни вече години; но наред с това запазвам цялата си изследователска свобода и необвързаност спрямо фактите и техните възможни интерпретации и оценки днес. Естествено, отделни записвани на времето събития, думи или случки сега ми се струват по-маловажни; връщам се обаче към някои от тях, защото са документални следи за това време и за определени човешки настроения тогава.

И още: бих искала тази книга да говори за Блага Димитрова по най-простия възможен начин. Така по-добре може да се открои нещо важно и присъщо за нейното творчество: постоянното и пристрастеното вглеждане в езика и в отделните му думи, както и своеобразната игра и заигравания с техните значения и смисли, от които тя се вдъхновява – от ранни и особено от по-късни години. А отвъд отделните поетични или прозаични търсения и находки става все по-явен стремежът към разширяване, обновяване и доосмисляне на самата днешна българска реч и на хоризонтите на мислене или чувстване чрез нея...

Особено видно е това при някои от последните ѝ, често иронични и самоиронични *игрословици*, но и *разногласици*, с които самата Блага вижда или описва себе си. Признавам си, че някои от тях ми изглеждаха навремето доста маниерни. Днес обаче ги възприемам по-различно – та те са като дълбоко лабораторно *филтриране* на езика ни, заплашван от клишета и всякакви най-нови злоупотреби. Резултатът може да не е всякога равностоен; но целта на подобни експерименти е ясна: да се съхранява и възкресява – пък било то и във формите на своеобразна словесна игра – истинската живителна езикова сила.

Някога думите-сетива за различни поетични преживявания бързо и леко се устремяват към афористичните и философските обобщения; обвиняват Блага Димитрова в прекомерна умозрителност и интелектуални наслоения; после ключови теми и мотиви от прозата ѝ по свой начин достигат до *кръстопътиците* и *разномислиците*, чрез които писателката (след всяка една от поредните си героини) *обмисля света* и своето място в него. Тя черпи за всичко това *импулси* (пак

характерна нейна дума и заглавие на стихосбирка) от своята обич и съкровена връзка с българското слово.

И при всички дълбоки трансформации – около нея и с нея самата – съществуват все пак някои неподвластни на промяна убеждения като например:

*Не търпят окови любовта и словото.
Свободата е единствен дом за тях.¹*

София, 15 октомври 2014 г.

---

¹ „Самопризнание“. – В: „Белези“. Том втори, с. 83.